

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ρήμα αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα των προτάσεων και του λόγου γενικότερα σε όλες τις γλώσσες του κόσμου.

Αντικείμενο του βιβλίου αυτού είναι η παρουσίαση των σημαντικότερων ρημάτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και ιδιαίτερα της αττικής διαλέκτου. Για κάθε ρήμα της αρχαίας ελληνικής δίνονται τα ακόλουθα στοιχεία:

- Αρχικοί χρόνοι και στις δύο φωνές.
- Ετυμολογία.
- Σύνταξη και σημασία με παραδείγματα από όλα σχεδόν τα κείμενα της αττικής και ιωνικής διαλέκτου.
- Ομόρριζα της νέας ελληνικής.
- Τα κυριότερα σύνθετα ρήματα με την ερμηνεία τους.
- Συνώνυμα.
- Αντώνυμα (όπου υπάρχουν).
- Υπόδειξη για την κλίση τους σύμφωνα με τα αντίστοιχα πρότυπα ρήματα που κλίνονται στους πίνακες κλίσης ρημάτων στο τέλος του βιβλίου.
- Ειδικές φράσεις με τη σημασία τους.
- Παρατηρήσεις.

Ελπίζουμε ότι το βιβλίο αυτό θα βρει τη δέουσα ανταπόκριση από τους μαθητές, τους φοιτητές και τους διδάσκοντες καθηγητές, προς τους οποίους κυρίως απευθύνεται.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<p>ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... 5</p> <p>ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΡΗΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ</p> <p>1. Ορισμός του ρήματος..... 9</p> <p>2. Διαίρεση των διαλέκτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας..... 9</p> <p>3. Λόγοι διάσπασης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας σε διαλέκτους..... 10</p> <p>4. Κοινά χαρακτηριστικά της Ιωνικής και της Αττικής διαλέκτου..... 10</p> <p>5. Γλωσσικά χαρακτηριστικά της Ιωνικής διαλέκτου..... 11</p> <p>6. Γλωσσικά χαρακτηριστικά της Αττικής διαλέκτου..... 11</p> <p>7. Σύγχρονη ερμηνεία των υπαρχουσών διαφορών μεταξύ των διαλέκτων..... 12</p> <p>8. Παρεπόμενα του ρήματος..... 15</p> <p>9. Τα ενεργητικά ρήματα..... 18</p> <p>10. Μέσα ρήματα..... 25</p> <p>11. Παθητικά ρήματα..... 26</p> <p>12. Τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική..... 27</p> <p>13. Ρήματα ουδέτερα..... 28</p> <p>14. Ρηματικά επίθετα σε -τέος και -τός..... 28</p> <p>15. Παράγωγα ρήματα..... 29</p> <p>16. Συνδεδετικά ρήματα..... 31</p> <p>17. Αποθετικά ρήματα..... 33</p> <p>18. Ρήματα με αττικό αναδιπλασιασμό..... 33</p> <p>19. Απρόσωπα ρήματα..... 34</p> <p>20. Παρασύνθετα ρήματα..... 34</p> <p>21. Κανόνες τονισμού στα ρήματα..... 34</p> <p>22. Μερικοί ενεργητικοί και μέσοι αόριστοι β'..... 35</p> <p>23. Παρακείμενοι με σημασία ενεστώτα και ενεστώτες με σημασία παρακειμένου..... 36</p>	<p>24. Ανωμαλίες της αύξησης στα ρήματα..... 37</p> <p>25. Ανωμαλίες του αναδιπλασιασμού..... 38</p> <p>26. Οι καταλήξεις του δυϊκού αριθμού στα ρήματα..... 39</p> <p>27. Μετάπτωση..... 39</p> <p>28. Αναλογία..... 40</p> <p>29. Το σ (s)..... 41</p> <p>30. Το δίγαμμα (F)..... 44</p> <p>31. Το γιώτ (j)..... 46</p> <p>32. Το έρρινο ν..... 47</p> <p>33. Στοιχεία της σύγχρονης μορφολογίας.... 48</p> <p>ΣΥΝΤΕΤΜΗΜΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ..... 50</p> <p>ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ.. 51</p> <p>ΑΛΛΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΝΟ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΟΥΣ..... 391</p> <p>ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΛΙΣΗΣ ΡΗΜΑΤΩΝ..... 407</p> <p>α. ΠΙΝΑΚΑΣ 1ος: Το ρ. εἶμι..... 409</p> <p>β. ΠΙΝΑΚΑΣ 2ος: Το ρ. λύω..... 410</p> <p>γ. ΠΙΝΑΚΑΣ 3ος: Το μέσο λύομαι..... 412</p> <p>δ. ΠΙΝΑΚΑΣ 4ος: Το παθητικό λύομαι..... 414</p> <p>ε. ΠΙΝΑΚΑΣ 5ος: Το ρ. ἐλπίζω..... 416</p> <p>στ. ΠΙΝΑΚΑΣ 6ος: Το ρ. πείθομαι (μέσο και παθητικό)..... 418</p> <p>ζ. ΠΙΝΑΚΑΣ 7ος: Το ρ. ἀναγκάζω..... 421</p> <p>η. ΠΙΝΑΚΑΣ 8ος: Το ρ. τάττω ή τάσσω..... 423</p> <p>θ. ΠΙΝΑΚΑΣ 9ος: Το ρ. τάττομαι (μέσο και παθητικό)..... 425</p> <p>ι. ΠΙΝΑΚΑΣ 10ος: Το ρ. λείπω..... 428</p> <p>ια. ΠΙΝΑΚΑΣ 11ος: Το ρ. λείπομαι (μέσο και παθητικό)..... 430</p> <p>ιβ. ΠΙΝΑΚΑΣ 12ος: Το ρ. φαίνο..... 432</p> <p>ιγ. ΠΙΝΑΚΑΣ 13ος: Το ρ. στέλλω..... 434</p> <p>ιδ. ΠΙΝΑΚΑΣ 14ος: Το ρ. νέμω..... 436</p>
---	---

ιε.	ΠΙΝΑΚΑΣ 15ος: Το ρ. νέμομαι (μέσο και παθητικό).....	438
ιστ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 16ος: Το ρ. αἴρω	440
ιζ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 17ος: Το ρ. αἴρομαι (μέσο και παθητικό).....	442
ιη.	ΠΙΝΑΚΑΣ 18ος: Συνηρημένος ενεργητικός και μέσος μέλλοντας ενρινόληκτων και υγρόληκτων ρημάτων	444
ιθ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 19ος: Το ἔβαλον (αόρ. β' του βάλλω)	446
κ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 20ός: Αόριστος β' του ρήματος ἔχω (: ἔσχον)	447
κα.	ΠΙΝΑΚΑΣ 21ος: Παθητικός μέλλοντας β' και παθητικός αόριστος β' του ρήματος γράφομαι).....	448
κβ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 22ος: Μέσος παρακείμενος και υπερσυντέλικος αφωνόληκτων ρημάτων (: ψεύδομαι, πράττομαι, γράφομαι).....	449
κγ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 23ος: Παρακείμενος και υπερσυντέλικος του ρήματος πέμπομαι ..	451
κδ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 24ος: Μέσος παρακείμενος και υπερσυντέλικος ενρινόληκτων και υγρόληκτων ρημάτων (: ἤγγελοι, ᾠξυμμαι, πέφασμαι, ἔφθαρμαι, νενέμημαι)	452
κε.	ΠΙΝΑΚΑΣ 25ος: Το συνηρημένο ρ. τιμάω -ῶ και τιμάομαι -ῶμαι	455
κστ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 26ος: Το συνηρημένο ρ. ζήω -ῶ	457
κζ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 27ος: Το συνηρημένο ρ. χρήομαι -ῶμαι	458
κη.	ΠΙΝΑΚΑΣ 28ος: Το συνηρημένο ρ. ποιέω -ῶ και ποιέομαι -οῦμαι	459
κθ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 29ος: Το ρ. πλέω	461
λ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 30ός: Το ρ. δέομαι	462

λα.	ΠΙΝΑΚΑΣ 31ος: Το συνηρημένο ρ. δουλόω -ῶ και δουλόομαι -οῦμαι	463
λβ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 32ος: Το συνηρημένο ρ. ῥιγῶω -ῶ	465
λγ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 33ος: Το ρ. δείκνυμι – δείκνυμαι	466
λδ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 34ος: Το ρ. τίθημι – τίθεμαι ..	468
λε.	ΠΙΝΑΚΑΣ 35ος: Αόριστος β' του ρ. τίθημι – τίθεμαι	470
λστ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 36ος: Το ρ. ἵστημι – ἵσταμαι ..	471
λζ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 37ος: Αόριστος β' του ρ. ἵσταμαι	473
λη.	ΠΙΝΑΚΑΣ 38ος: Το ρ. ἵημι – ἵεμαι	474
λθ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 39ος: Αόριστος β' του ρ. ἵημι – ἵεμαι	476
μ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 40ός: Το ρ. δίδωμι – δίδομαι ..	477
μα.	ΠΙΝΑΚΑΣ 41ος: Αόριστος β' του ρ. δίδωμι – δίδομαι	479
μβ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 42ος: Αόριστοι β' βαρύτων ρημάτων κλινόμενοι κατά τα ρ. σε -μι (: ἔδραν, ἔθην, ἐρρύν, ἔγνων, ἔδυν)	480
μγ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 43ος: Το ρ. φημι	482
μδ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 44ος: Το ρ. εἶμι	483
με.	ΠΙΝΑΚΑΣ 45ος: Το ρ. οἶδα	484
μστ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 46ος: Το ρ. κείμαι	485
μζ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 47ος: Το ρ. κάθημαι	486
μη.	ΠΙΝΑΚΑΣ 48ος: Το ρ. δύναμαι	487
μθ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 49ος: Το ρ. ἐπίσταμαι	488
ν.	ΠΙΝΑΚΑΣ 50ός: Το ρ. δέδοικα ή δέδια ..	489
να.	ΠΙΝΑΚΑΣ 51ος: Παρακείμενος και υπερσυντέλικος του ρ. (ἀπο)θνήσκω (: τέθνηκα)	490
νβ.	ΠΙΝΑΚΑΣ 52ος: Το ρ. ἔοικα	491
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	493

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΟ ΡΗΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

1. Ορισμός του ρήματος

Ρήματα λέγονται οι λέξεις που δηλώνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί ή παθαίνει κάτι ή βρίσκεται σε μια κατάσταση. Κατά το Διονύσιο το Θράκα «ῥήμά ἐστι λέξις ἄπτωτος ἐπιδεκτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστάσα» (*Τέχνη Γραμματική*, έκδ. Uhlig, σ. 46). Ο ορισμός αυτός του Διονύσιου του Θράκα δε φαίνεται να είναι πλήρης, γιατί δεν περιλαμβάνει τους ονοματικούς τύπους του ρήματος, αφού το απαρέμφατο δε δηλώνει πρόσωπα και αριθμούς και η μετοχή δε δηλώνει πρόσωπα.

2. Διαίρεση των διαλέκτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας

Δυσχερής παρουσιάζεται η διαίρεση και η κατάταξη των αρχαίων διαλέκτων σε ομάδες. Οι παλαιοί Γραμματικοί διέκριναν τις εξής διαλέκτους: την **Αιολίδα** (: **Αιολική**), την **Ιάδα** (: **Ιωνική**) και τη **Δωρίδα** (: **Δωρική**), που αντιστοιχούσαν προς τη διαίρεση των Ελλήνων που είχαν εγκατασταθεί ως άποικοι στη Μ. Ασία. Σ' αυτές προστέθηκε αργότερα η **Ατθίς** (: **Αττική**) και πολύ αργότερα η **Κοινή**.

Διάφοροι γλωσσολόγοι έχουν κατά καιρούς προτείνει άλλες διαιρέσεις των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων.

Ορισμένοι διαίρεσαν τις διαλέκτους σε δύο ομάδες, την **Ιωνική** και τη **μη Ιωνική**, λαμβάνοντας ως βάση για τη διαίρεση αυτή ένα κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα. Πιο συγκεκριμένα, ο G. Meyer για τη διαίρεση αυτή λαμβάνει ως βάση την τροπή του παλαιού μακρόχρονου **α** σε **η** ή τη διατήρησή του. Οι Buck και Lambert αναγνωρίζουν δύο ομάδες, την **ανατολική** και τη **δυτική**. Οι Hoffmann και Kretschmer διαιρούν τις διαλέκτους σε τρεις ομάδες, την **Ιωνική**, την **Αχαική** και τη **Δωρική**. Ο Meillet διαιρεί την αρχαία ελληνική γλώσσα σε τέσσερις ομάδες, την **Ιωνική-Αττική**, την **Αρκαδική-Κυπριακή**, την **Αιολική** και τη **Δωρική**. Ο Γ. Αναγνωστόπουλος, ακολουθώντας τον Hoffmann, διαιρεί τις διαλέκτους στην **Ιωνική**, στην **Αχαική** και

στη **Δωρική**. Τέλος, ο πατέρας της ελληνικής γλωσσολογίας Γ. Ν. Χατζιδάκις διαιρεί τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους στην **Ανατολική ή Ιωνική**, στην **Αχαϊκή** και στη **Βορειοδυτική**.

3. Λόγοι διάσπασης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας σε διαλέκτους

Η διάσπαση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας σε διαλέκτους οφείλεται κυρίως στους παρακάτω λόγους:

- α) Στη μορφολογία του εδάφους της Ελλάδας.
- β) Στον τρόπο και το χρόνο της καθόδου στην Ελλάδα των διάφορων ινδοευρωπαϊκών φύλων. Είναι γνωστό ότι η κάθοδος των φύλων αυτών στην Ελλάδα δεν έγινε ταυτόχρονα και δεν υπήρξε πάντοτε ειρηνική.
- γ) Στις συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν κατά την κάθοδο και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη πολιτικής ενότητας των αρχαίων Ελλήνων συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη διαλεκτική αυτή πολυμορφία.

4. Κοινά χαρακτηριστικά της Ιωνικής και της Αττικής διαλέκτου

Οι κοινοί γλωσσικοί χαρακτήρες στην Ιωνική και την Αττική διάλεκτο είναι κυρίως οι εξής:

1. Η τροπή του αρχαίου μακρόχρονου \bar{a} σε **η**: *μήτηρ* (αντί *μάτηρ*).
2. Η απώλεια του δίγαμμα (F) περί το 800 π.Χ.
3. Η μετάθεση της ποσότητας **ᾰο, ηο > εω**: *λαός – ληός – λεώς, βασιλῆος – βασιλέως*.
4. Η απλοποίηση των δύο **σσ** που προήλθαν είτε **από αρχικό σ + σ** (: *ἔπεσσι – ἔπεισι*) είτε από **οδοντικό + σ** (: *ποδοσί – ποσσί – ποσί*) είτε από **οδοντικό + j** (: *όπότ-j-ος – όπόσσοσ – όπόσσοσ*).
5. Η κλίση των φωνηεντόληκτων τριτόκλιτων ουσιαστικών, όπως *πόλληος* → *πόλεως, πόλληι* → *πόλει*. Οι άλλες διάλεκτοι έχουν *πόλιος*.
6. Η ονομαστική πληθυντικού της προσωπικής αντωνυμίας: **ἡμεῖς, ὑμεῖς, σφεῖς**.
7. Τα απαρέμφορα σε **-ναι**: *φάναι, δεικνύναι, εἶναι*.
8. Το δυνητικό μόριο **ἄν**.
9. Το ευφωνικό **-ν**.
10. Το **ἦν** (: γ' πρόσωπο παρατατικού του υπαρκτικού ρ. *εἰμί*): οι άλλες διάλεκτοι έχουν **ἦς**.
11. Τα απλά ονόματα σε **-της**: *δικαστής*. Τα παλαιά δραστικά ονόματα ἔληγαν σε **-τηρ** ή **τωρ**.
12. Οι επιρρηματικοί τύποι σε **-ου**: *ποῦ, ὅπου, αὐτοῦ*.

5. Γλωσσικά χαρακτηριστικά της Ιωνικής διαλέκτου

Η Ιωνική διάλεκτος διαιρείται στην **ανατολική Ιωνική**, στην **κεντρική Ιωνική** και στη **δυτική Ιωνική**.

Οι κοινοί χαρακτήρες της Ιωνικής διαλέκτου είναι οι εξής:

1. Διατήρηση του **η**, που προήλθε από το παλαιό μακρόχρονο $\bar{\alpha}$, και μετά το **ρ, ι, ε**: *χώρη, καρδίη, γενεή*.
2. Απώλεια του δίγαμμα (F) περί το 800 π.Χ.
3. Τα φωνηεντικά συμπλέγματα **εα, εο, εοι, εω** μένουν ασυναίρετα.
4. Η κράση του **ο + α σε ω**: *ώνηρ (= ὁ ἀνήρ)*.
5. Η γενική ενικού των πρωτόκλιτων ονομάτων σε **-εω** (: *δεσπότεω*) και η γενική πληθυντικού σε **-έων** (: *δραχμέων*).
6. Η ενική γενική των ονομάτων σε **εὺς** και σε **-εος**: *ιέρεος*.
7. Η κατάληξη επιθέτων σε **-ήιος** (αντί **-εῖος**): *οἰκίηιος*.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ανατολικής Ιωνικής είναι τα ακόλουθα:

1. Η εξασθένωση και η απώλεια του δασύ πνεύματος: **ὕμεις, ἀπικόμενος**.
2. Χρήση του φωνήματος **κ** αντί του **π** σε αντωνυμικούς τύπους, όπως *κόσος* (= πόσος).
3. Η τροπή του **αυ** σε **αο**, όπως *ἀοτός* (= ἀυτός).

Οι ιδιαίτεροι χαρακτήρες της δυτικής Ιωνικής είναι οι εξής:

1. Η προφορά του **υ** ως **ου**, όπως *θυγατέρα* (= θυγατέρα).
2. Ο ρωτακισμός (: η τροπή του **σ** σε **ρ**), όπως *παιρῖν* (= παισίν), *ἄρχουρῖν* (= ἄρχουσιν).
3. Η βράχυνση του **οι** στη δοτική των δευτερόκλιτων ονομάτων σε **οι**, όπως *ιεροῖ*.
4. Ο σχηματισμός των απαρεμφάτων στα αθέματα ρήματα κατά τα απαρέμφατα των θεματικών, όπως *τιθεῖν*.

6. Γλωσσικά χαρακτηριστικά της Αττικής διαλέκτου

Ο Γ. Αναγνωστόπουλος διαιρεί την Αττική διάλεκτο στην **αρχαιότερη** (έως το τέλος του 5ου αι. π.Χ.) και στη **νεότερη**.

Τα χαρακτηριστικά της αρχαιότερης Αττικής διαλέκτου είναι τα εξής:

1. Αντί του **ει** έχει **ηι**, όπως *ληιτουργῶ*.
2. Τα τριτόκλιτα ονόματα σε **-εὺς** σχηματίζουν την ονομαστική πληθυντικού σε **ῆς** (αντί **-εῖς**): *Ἀχαρνῆς*.
3. Οι δοτικές πληθυντικού σε **-ασι, -ησι** (ή **ασι, ησι**) και **οισι**: *λόγοισι, ταμίασι*.
4. Γίνεται διάκριση στην κλίση των πρωτόκλιτων ονομάτων σε **-ης** από των τριτόκλιτων σε **-ης**.

5. Το α' ενικό πρόσωπο παρατατικού του ρ. **εἰμι** είναι **ἦ** (αντί **ἦν**).
6. Το α' ενικό πρόσωπο του ενεργητικού υπερσυντέλικου λήγει σε **-η** (αντί **-ειν**): *ἀπωλώλη* (= *ἀπωλώλειν*).
7. Το γ' πληθυντικό πρόσωπο του παθητικού παρακείμενου και υπερσυντέλικου λήγει σε **-αται** και **-ατο**, αντίστοιχα: *γεγράφαται*, *ἐτετάχато* (αντί *γεγραμμένοι εἶσι*, *τεταγμένοι ἦσαν*).
8. Ο υποθετικός σύνδεσμος **ἦν**.
9. Η σταθερή χρήση του δυϊκού αριθμού.
10. Η πρόθεση **ξύν** (αντί **σύν**).

Τα χαρακτηριστικά της νεότερης Αττικής είναι τα ακόλουθα:

1. Το **η** που προήλθε από το αρχαίο μακρόχρονο **ᾱ** τράπηκε και πάλι σε **α** έπειτα από τα φωνήματα **ι, ρ, ε**: *χώρα*, *καρδία*, *γενεά* (αντί των ιωνικών τύπων *χώρη*, *καρδίη*, *γενεή*).
2. Έχει **ττ** αντί του **σσ** της Ιωνικής: *πράττω* (ιωνικά: *πρήσσω*).
3. Χρησιμοποιεί τα δύο **ρρ** (: *θαρρῶ*) αντί του ιωνικού συμφωνικού συμπλέγματος **ρσ** (: *θαρσέω*).
4. Το δίγαμμα (F) εξαφανίστηκε έπειτα από τα φωνήματα **λ, ν, ρ, σ** χωρίς να λειτουργήσει ο κανόνας της αντέκτασης: *ξένFος* = *ξένος* (αντί του ιωνικού τύπου *ξένος*).
5. Η κατάληξη **-ου** στη γενική των αρσενικών πρωτόκλιτων ονομάτων αντί της ιωνικής κατάληξης **-εω**: *πολίτου* (ιωνικά: *πολίτεω*).
6. Τα ρήματα σε **-άννυμι**: *κεράννυμι*.
7. Οι παραθετικοί τύποι **μείζων, κρείττων** (αντί των ιωνικών **μέζων, κρέσσων**).

7. Σύγχρονη ερμηνεία των υπαρχουσών διαφορών μεταξύ των διαλέκτων

Διάλεκτος είναι μια ειδική μορφή γλώσσας, ένας ιδιαίτερος τύπος γλώσσας, που ομιλείται σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή μιας χώρας. Συνήθως διαφέρει από την επίσημη κανονική γλώσσα σ' ένα ή περισσότερα επίπεδα, χωρίς όμως να εμποδίζεται τελείως η συνεννόηση και η επικοινωνία μεταξύ των κατοίκων της χώρας που ομιλούν την ίδια γλώσσα. Με άλλα λόγια, **διάλεκτος** είναι μια **τοπική παραλλαγή** της γλώσσας, που διαφέρει από την επίσημη στα διάφορα επίπεδα (φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά, σημασιολογικά, λεξιλογικά). Οι διαφορές όμως αυτές των διαλέκτων από την επίσημη, την κοινώς ομιλούμενη γλώσσα, δεν είναι τόσο σημαντικές ώστε να παρακαλύπεται η επικοινωνία.

Μεταξύ των όρων **γλώσσα** και **διάλεκτος** δεν υπάρχει πάντα αυστηρή διαχωριστική γραμμή. Διάφορα κριτήρια έχουν προταθεί για τη διαφοροποίηση των όρων

αυτών, κανένα όμως απ' αυτά δεν κρίνεται ικανοποιητικό. Το σημαντικότερο είναι το κριτήριο της **αμοιβαίας κατανόησης** (mutual intelligibility). Αν δύο ή περισσότεροι άνθρωποι κατανοούν ο ένας τον άλλον, τότε λέμε ότι μιλούν την ίδια γλώσσα, ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές. Αντίθετα, όταν δεν υπάρχει αμοιβαία μεταξύ τους κατανόηση, τότε πρέπει να δεχτούμε ότι ομιλούν διαφορετικές γλώσσες. Με το κριτήριο αυτό, η διάλεκτος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ότι αποτελεί ιδιαίτερη γλώσσα.

Η σύγχρονη γλωσσολογία προσπαθεί να ερμηνεύσει με επιστημονικό τρόπο ορισμένες τουλάχιστο διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των διαλέκτων μιας και της αυτής γλώσσας. Ο Morris Halle («Phonology in Generative Grammar», *Word*, 18 [1962], 54-72) προτείνει να δοθεί σπουδαιότητα και σημασία μάλλον στις γραμματικές των διαλέκτων, στο σύνολο δηλαδή των κανόνων που λειτουργούν κατά ορισμένη τάξη και περιγράφουν τα γλωσσικά δεδομένα (data), παρά στα ίδια τα γλωσσικά δεδομένα. Υποστηρίζει ότι οι γλωσσικές μεταβολές διαφοροποιούν όχι μόνο τις λέξεις, αλλά κυρίως την ίδια τη γραμματική στην ευρύτερη έννοιά της. Τονίζει μάλιστα ότι η μέθοδος που δίνει προσοχή στα καθ' έκαστον στοιχεία είναι συνήθως παραπλανητική και μας οδηγεί σε ψευδή συμπεράσματα, αφού συσκοτίζει το βαθμό σχέσης που υπάρχει μεταξύ των διαλέκτων. Αντίθετα, η μέθοδος της γενετικής γραμματικής, που δίνει σημασία στις ίδιες τις γραμματικές των διαλέκτων, προσφέρει μεγαλύτερη δυνατότητα για την ορθή ερμηνεία των διαφορών τους και απεικονίζει σαφέστερα τη σχέση που υφίσταται μεταξύ των διαλέκτων.

Ο Sol Saporta («Ordered Rules, Dialect Differences and Historical Processes», *Language*, 41 [1965], 218-224) υποστηρίζει την άποψη ότι οι **υποκείμενες δομές** (underlying structures) είναι οι αυτές σε όλες τις διαλέκτους μιας και της αυτής γλώσσας και ότι οι υπάρχουσες διαφορές οφείλονται κυρίως στη λειτουργία των γραμματικών κανόνων.

Οι απόψεις αυτές, που σημείωσαν την αρχή μιας νέας θεώρησης των διαλέκτων, δεν έχουν ανασκευαστεί από κανέναν μέχρι σήμερα. Γενικά, έχει γίνει παραδεκτό ότι οι μεταξύ δύο διαλέκτων μιας και της αυτής γλώσσας υπάρχουσες διαφορές μπορεί να οφείλονται στους εξής λόγους:

- α) Στην προσθήκη ενός ή περισσότερων κανόνων στη μία από τις διαλέκτους αυτές.
- β) Στην απώλεια ενός ή περισσότερων κανόνων στη μία από τις διαλέκτους.
- γ) Στην αντίστροφη τάξη λειτουργίας των ίδιων κανόνων στις διαλέκτους αυτές.
- δ) Στην ύπαρξη διαφορετικών κανόνων στις διαλέκτους αυτές.

Είναι ευκόλως νοητό ότι δύο διάλεκτοι, που δεν έχουν τον αυτό αριθμό κανόνων, πρέπει κατ' ανάγκη να διαφέρουν μεταξύ τους. Αξίζει να λεχθεί ότι οι γλωσσικές με-

ταβολές οφείλονται κυρίως στην προσθήκη κανόνων. Μπορούμε να πούμε ότι η προσθήκη κανόνων αποτελεί το μόνο τρόπο, με τον οποίο δύναται να αλλάξει κατάτι η γραμματική των ενηλίκων. Σημειωτέον ότι η προσθήκη φωνολογικού, π.χ., κανόνα σε μια γλώσσα ή διάλεκτο λαμβάνει χώρα στο τέλος του φωνολογικού συνθετικού μέρους της γραμματικής. Από τις μέχρι σήμερα περιγραφές και αναλύσεις των διαφορών ανά τον κόσμο γλωσσών, ουδεμία σαφής περίπτωση έχει ανευρεθεί, κατά την οποία η προσθήκη ενός κανόνα να έχει λάβει χώρα στην αρχή ή στο μέσον του σχετικού συνθετικού μέρους της γραμματικής. Αν η προσθήκη νέου κανόνα λάμβανε χώρα όχι στο τέλος αλλά σε άλλη θέση του σχετικού συνθετικού μέρους της γραμματικής, τότε θα δημιουργούνταν αναπόφευκτα προβλήματα επικοινωνίας και αμοιβαίας κατανόησης.

Αξίζει να τονιστεί ότι οι γλωσσικές μεταβολές υπόκεινται κανονικά στον περιορισμό ότι δεν πρέπει να έχουν ως αποτέλεσμα τη διατάραξη της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των νεωτεριστών, των φορέων δηλαδή της αλλαγής, και των λοιπών μελών της γλωσσικής κοινότητας.

As έλθουμε τώρα να πούμε δύο λόγια για τη δεύτερη αιτία των υπαρχουσών διαλεκτικών διαφορών σε μια γλώσσα. Η **απώλεια** ενός ή περισσότερων κανόνων σε μία από τις διαλέκτους καθιστά τη γραμματική της διαλέκτου αυτής διαφορετική από τη γραμματική των άλλων διαλέκτων. Πρέπει να τονιστεί ότι η απώλεια ενός κανόνα θεωρείται γενικώς μια μορφή απλοποίησης της γραμματικής. Έχει παρατηρηθεί ότι σε απομονωμένες γεωγραφικώς περιοχές είναι δυνατό να υπάρχουν σε λειτουργία κανόνες, οι οποίοι σε άλλες διαλέκτους να έχουν τελείως απολεσθεί.

Ο τρίτος τρόπος, κατά τον οποίο δύο διάλεκτοι δύναται να διαφέρουν μεταξύ τους, αναφέρεται στην τάξη, στη σειρά, λειτουργίας ορισμένων γραμματικών κανόνων. Η γραμματική της διαλέκτου Α, παραδείγματος χάρη, περιλαμβάνει τους κανόνες X και Y, οι οποίοι πρέπει να λειτουργούν κατ' αυτή την τάξη, ήτοι πρώτα ο κανόνας X και ακολούθως ο κανόνας Y. Η γραμματική της διαλέκτου Β περιλαμβάνει τους αυτούς ως άνω κανόνες, αλλ' η σειρά λειτουργίας τους είναι η αντίστροφη, ήτοι πρώτα λειτουργεί ο κανόνας Y και μετά ο κανόνας X. Με άλλα λόγια, ο κανόνας X προηγείται του κανόνα Y στη διάλεκτο Α, ενώ στη διάλεκτο Β ο κανόνας Y προηγείται του κανόνα X. Η διαφορετική, λοιπόν, τάξη λειτουργίας των δύο αυτών κανόνων στις δύο αυτές διαλέκτους συντελεί στο να υπάρχει διαφορά μεταξύ των διαλέκτων αυτών και μάλιστα στα στοιχεία εκείνα που επηρεάζονται από τη λειτουργία των κανόνων αυτών.

(Για τη **Γενετική ή Μετασχηματιστική Γραμματική**, βλ. διάφορα λήμματα στο έργο μου: *Σύγχρονο Λεξικό Όρων και Θεμάτων Γλωσσολογικών*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004).

8. Παρεπόμενα του ρήματος

Τα παρεπόμενα του ρήματος είναι η **διάθεση**, η **συζυγία**, η **φωνή**, ο **χρόνος**, η **έγκλιση**, το **πρόσωπο** και ο **αριθμός**.

Διάθεση: με τον όρο αυτό εννοούμε τον τρόπο, κατά τον οποίο το υποκείμενο διάκειται προς την έννοια του ρήματος. Με άλλα λόγια, διάθεση είναι η ιδιαίτερη σημασία του ρήματος, που δηλώνει ότι το υποκείμενο ενεργεί ή πάσχει κάτι ή βρίσκεται σε μια κατάσταση. Ο Jean Humbert (*Συντακτικόν Ερμηνευτικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Εξελληνισθέν υπό Γ. Κουρμούλη, Αθήναι 1957, σελ. 94) γράφει τα ακόλουθα για τις διαθέσεις του ρήματος: «Απατηθέντες υπό της λογικής σπουδαιότητος της αντιθέσεως μεταξύ του ενεργούντος και του πάσχοντος, οι αρχαίοι Γραμματικοί εθεώρησαν ως ουσιώδη την διάκρισιν ενεργητικού και παθητικού· κατά συνέπειαν κατέλιπον το μέσον εις δευτερεύουσας και διαφορούμενην κατάστασιν. Αλλ' εξετάζων τις την τε ανάπτυξιν των διαθέσεων εις τας ινδοευρωπαϊκάς γλώσσας και την ιστορίαν αυτών εις αυτήν ταύτην την ελληνικήν διαπιστοί ότι δεν υπάρχουν ειμή δύο θεμελιώδεις διαθέσεις, η **ενεργητική** και η **μέση**. Η παθητική εσχηματίσθη συν τω χρόνω εις βάρος της μέσης, εξ ης εδανείσθη το πλείστον των τύπων της και εις την οποίαν παραμένει θαθέως περιπεπλεγμένη». Τέσσερις είναι οι διαθέσεις του ρήματος:

- α) **Ενεργητική:** ρήματα **ενεργητικά ή ενεργητικής διάθεσης** λέγονται εκείνα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί: *Σωκράτης ἔκρουε τὴν θύραν*.
- β) **Μέση:** ρήματα **μέσα ή μέσης διάθεσης** ονομάζονται εκείνα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί, η ενέργειά του όμως επιστρέφει με κάποιον τρόπο σ' αυτό το ίδιο άμεσα ή έμμεσα: *Σωκράτης ἐνδύεται* (= ντύνει τον εαυτό του), *οἱ μαθηταὶ γυμνάζονται* (= γυμνάζουν τον εαυτό τους).
- γ) **Παθητική:** ρήματα **παθητικά ή παθητικής διάθεσης** καλούνται εκείνα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο πάσχει, δηλαδή δέχεται μια ενέργεια από κάποιον άλλον: *Οἱ Πέρσαι ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων*.
- δ) **Ουδέτερη:** ρήματα **ουδέτερης διάθεσης** λέγονται εκείνα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο ούτε ενεργεί ούτε πάσχει, αλλ' απλώς βρίσκεται σε μια κατάσταση: *Ὁ παῖς καθύδει* (= κοιμάται), *οἱ πολέμοι ἠσυχάζουσι*.

Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι τα ουδέτερα ρήματα ή τα ρήματα ουδέτερης διάθεσης δεν αποτελούν ξεχωριστή διάθεση. Ο Αχιλλέας Τζάρτζανος (*Νεοελληνική Σύνταξις της Κοινής Δημοτικής*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1946, σ. 230) γράφει τα ακόλουθα επ' αυτού: «Επειδή ενέργεια, μεσότης και πάθος είναι τρεις τρόποι, κατά τους οποίους διατίθεται απέναντι στη ρηματική έννοια το υποκείμενο του ρήματος, γι' αυτό λέγεται και πως τρεις είναι οι διαθέσεις του ρήματος, ήτοι η ενεργητική διάθε-

ση, η μέση διάθεση και η παθητική διάθεση. Τα ρήματα που συνήθως λέγονται ουδέτερης διάθεσης ή ουδέτερα, όπως π.χ. *ζω, κοιμούμαι, ευτυχώ, δυστυχώ, αρρωστώ* κ.τ.ό., είναι κυρίως ενεργητικά αμετάβατα ρήματα, που σημαίνουν ανεπαίσθητη ενέργεια του υποκειμένου, η οποία έτσι εμφανίζεται ως μια απλή κατάσταση».

Συζυγία: *συζυγία* λέγεται ο τρόπος κατά τον οποίο κλίνονται τα ρήματα. Δύο είναι οι συζυγίες των ρημάτων στην αρχαία ελληνική: α) η συζυγία των ρημάτων που λήγουν σε **-ω (-ομαι)**, δηλαδή η λεγόμενη θεματική συζυγία, όπως *λύω, τιμῶ*, και β) η συζυγία των ρημάτων που λήγουν σε **-μι (-μαι)**, δηλαδή η λεγόμενη αθέματη συζυγία, όπως *τίθημι, δείκνυμι*.

Φωνή: *φωνή* του ρήματος λέγεται ένα σύνολο από τύπους που μπορεί να σχηματίσει το ρήμα. Κανονικά, κάθε ρήμα έχει δύο φωνές ή δύο σύνολα τύπων:

- α) την **ενεργητική φωνή**, ήτοι ένα σύνολο τύπων που αρχίζει με την κατάληξη (ή με το **ληκτικό μόρφημα**) **-ω ή -μι** (: *λύω, λύεις* κ.ά., *δείκνυμι, δείκνυς* κ.ά.).
- β) τη **μέση φωνή**, ήτοι ένα σύνολο τύπων που αρχίζει με την κατάληξη (ή με το **ληκτικό μόρφημα**) **-ομαι ή -μαι** (: *λύομαι, λύη* κ.ά., *δείκνυμαι, δείκνυσαι* κ.ά.).

Χρόνος: *χρόνος* του ρήματος λέγεται ο ρηματικός τύπος που δηλώνει **πότε** και **πώς** γίνεται αυτό που σημαίνει το ρήμα. Οι χρόνοι του ρήματος στην οριστική έγκλιση είναι οι εξής: **ενεστώτας, παρατατικός, μέλλοντας, αόριστος, παρακείμενος, υπερσυντέλικος** και **τετελεσμένος ή συντελεσμένος μέλλοντας**.

Οι χρόνοι στην οριστική δηλώνουν κατά πρώτο λόγο τη **χρονική βαθμίδα** (: παρόν, παρελθόν, μέλλον) και κατά δεύτερο λόγο **τον τρόπο της ενέργειας του ρήματος** (: εξακολουθητικός ή διαρκής ή σε εξέλιξη, συνοπτικός ή στιγμιαίος ή συνεπτυγμένος, συντελεσμένος). Από την πλευρά του αριθμού των λέξεων που χρησιμοποιούνται για το σχηματισμό τους, οι χρόνοι διαιρούνται σε **μονολεκτικούς** (: *λύω, λέλυκα*) και σε **περιφραστικούς** (: *λελυκώς ἔσομαι*). Οι χρόνοι ακόμη διαιρούνται σε **αρκτικούς** (ή αρχικούς) και σε **ιστορικούς** (ή παραγόμενους ή παρωχημένους).

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν ο **ενεστώτας**, ο **(απλός) μέλλοντας**, ο **συντελεσμένος μέλλοντας** και ο **παρακείμενος**, ενώ στη δεύτερη ο **παρατατικός**, ο **αόριστος** και ο **υπερσυντέλικος**.

Οι άλλες εγκλίσεις, εκτός από την οριστική, σχηματίζουν μόνο τους ακόλουθους χρόνους:

Η **υποτακτική** και η **προστακτική**: ενεστώτα, αόριστο, παρακείμενο. Η **ευκτική** και οι **ονομαστικοί τύποι** (: **απαρέμφατο** και **μετοχή**): ενεστώτα, (απλό) μέλλοντα, αόριστο και παρακείμενο.

Έγκλιση: *έγκλιση* του ρήματος είναι γραμματική κατηγορία που εκφράζει την **ψυχική διάθεση του ομιλούντος** σε σχέση με την έννοια που δηλώνει το ρήμα. Ο ομιλητής μπορεί να παρουσιάσει την έννοια που εκφράζει το ρήμα είτε ως πραγματι-

κότητα είτε ως κάτι το επιθυμητό ή προσδοκώμενο είτε ως προσταγή ή ως ευχή κ.ά. Οι διάφορες μορφές που παίρνει το ρήμα για να εκφράσει την ψυχική διάθεση του ομιλητή ή τη σχέση της έννοιας του ρήματος προς την πραγματικότητα λέγονται **εγκλίσεις**.

Οι εγκλίσεις των ρημάτων στην αρχαία ελληνική είναι τέσσερις: **οριστική, υποτακτική, ευκτική, προστακτική**. Εκτός από τις τέσσερις αυτές εγκλίσεις, η αρχαία ελληνική διαθέτει και **δύο ονοματικούς τύπους, το απαρέμφατο και τη μετοχή**.

Η **οριστική** είναι η έγκλιση του ρήματος, η οποία παριστά την πράξη ως βέβαιη και πραγματική. Ειδικότερες παρατηρήσεις για την έγκλιση αυτή:

- α) Είναι η μόνη έγκλιση που δηλώνει σαφέστατα την έννοια του χρόνου.
- β) Το γραμματικό φαινόμενο της αύξησης παρατηρείται μόνο στους ιστορικούς χρόνους της οριστικής, δηλαδή στον παρατατικό, τον αόριστο και τον υπερσυντέλικο: *ἔ-λυον, ἔ-λυσα, ἔ-λελύκειν*.

Η **υποτακτική** ονομάστηκε έτσι από τους αρχαίους, γιατί πίστευαν ότι υποτάσσεται στους συνδέσμους και ότι γίνεται χρήση της έγκλισης αυτής μόνο στις εξαρτημένες (δευτερεύουσες) προτάσεις. Αυτό, όμως, δεν είναι ακριβώς σωστό, αφού χρήση της υποτακτικής γίνεται και στις κύριες προτάσεις.

Γενικά, η υποτακτική δηλώνει υποκειμενικές διαθέσεις. Συνήθως εκφράζει τη θέληση του ομιλούντος ή του γράφοντος, την επιθυμία, την προσδοκία. Παριστά την πράξη ως επιθυμητή, προσδοκώμενη ή αόριστα επαναλαμβανόμενη στο παρόν και το μέλλον.

Στην αρχαία ελληνική η **ευκτική** απαντά τόσο στις κύριες όσο και στις δευτερεύουσες προτάσεις. Στις κύριες προτάσεις εκφράζει συνήθως ευχή (ή κατάρα) του ομιλούντος (**ευχετική ευκτική**). Η ευχή αυτή κανονικά αναφέρεται στο μέλλον και παρουσιάζεται πραγματοποιήσιμη. Εκτός από την ευχετική ευκτική έχουμε και τη **δυνητική ευκτική** (: ευκτική + το δυνητικό μόριο *ἄν*), που δηλώνει το δυνατό στο παρόν ή στο μέλλον. Κάποτε η δυνητική ευκτική δηλώνει ευγενική προσταγή, μετριόφρονα γνώμη ή κάτι το πιθανό. Στις δευτερεύουσες προτάσεις έχουμε δύο είδη ευκτικής: την **ευκτική του πλάγιου λόγου** και την **επαναληπτική ευκτική**.

Η **προστακτική** δηλώνει προσταγή ή απαγόρευση, παραχώρηση ή συγκατάθεση, δέηση ή παράκληση, ευχή ή κατάρα, προτροπή ή αποτροπή, επιθυμία. Στην αρχαιότατη φάση της γλώσσας η προστακτική έγκλιση, όπως και η κλητική πτώση στα ονόματα, σχηματιζόταν με γυμνό το θέμα και ισοδυναμούσε με ολόκληρη πρόταση.

Το **απαρέμφατο** είναι ονοματικός τύπος του ρήματος. Μετέχει τόσο του ρήματος όσο και του ονόματος. Ο ρηματικός του χαρακτήρας φαίνεται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- α) Μπορεί να συνοδεύεται από επίρρημα.

- β) Διαθέτει χρόνο και διάθεση.
- γ) Δέχεται το αντικείμενό του στην ίδια πτώση με τους άλλους τύπους του οικείου ρήματος.

δ) Μπορεί να δέχεται το δυνητικό μόριο *άν*.

Η ονομαστική φύση του απαρεμφάτου δηλώνεται από το γεγονός ότι μπορεί να συνοδεύεται από το άρθρο στο ουδέτερο γένος του. Η ονομασία απαρέμφατο, που πλάστηκε από τους αρχαίους γραμματικούς, δηλώνει ότι ο τύπος αυτός δεν «παρεμφαίνει», δε δηλώνει δηλαδή ορισμένο πρόσωπο και αριθμό.

Η **μετοχή** είναι και αυτή ονομαστικός τύπος του ρήματος. Παράγεται από το ρήμα *μετέχω* και δηλώνει γενικά ότι συμμετέχει στις ιδιότητες του ρήματος και του επιθέτου. Η επιθετική φύση της μετοχής φαίνεται από τα εξής:

- α) Διαθέτει γένος, αριθμό και πτώση.
- β) Μπορεί να συνοδεύεται με επίθετα.
- γ) Ουσιαστικοποιείται με τη χρήση του άρθρου.
- δ) Χρησιμοποιείται ως υποκείμενο, αντικείμενο, επιθετικός προσδιορισμός, κατηγορηματικός προσδιορισμός και ως κατηγορούμενο.

Η ρηματική της φύση φαίνεται από τα ακόλουθα:

- α) Μπορεί να προσδιορίζεται από επίρρημα.
- β) Δέχεται αντικείμενο στην ίδια πτώση, όπου και το οικείο ρήμα δέχεται το αντικείμενό του.
- γ) Μπορεί να συνοδεύεται από το δυνητικό μόριο *άν*.
- δ) Διαθέτει χρόνο και διάθεση.
- ε) Δέχεται υποκείμενο, όπως και το ρήμα.

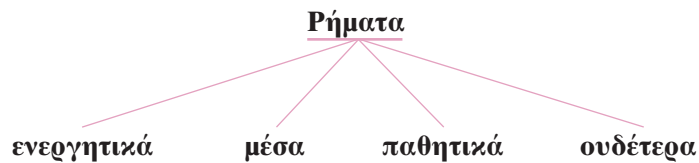
Πρόσωπο: είναι μια γραμματική κατηγορία με την οποία δηλώνεται ο **ομιλών**, ο **ομιλητής** (: *α' πρόσωπο*), αυτός προς τον οποίο απευθύνεται ο ομιλητής (: *δ' πρόσωπο*) και αυτός για τον οποίο γίνεται λόγος (: *γ' πρόσωπο*). Τα πρόσωπα τα εκφράζουν μερικές από τις αντωνυμίες και ιδιαίτερα οι προσωπικές, καθώς και οι καταλήξεις (: *τα ληκτικά μορφήματα*) του ρήματος. Το πρόσωπο λοιπόν του ρήματος μπορεί να οριστεί ως ο ρηματικός τύπος που φανερώνει τίνος προσώπου είναι το υποκείμενο.

Αριθμός: ο **αριθμός** είναι γραμματική κατηγορία των κλιτών μερών του λόγου και αποτελεί το μοναδικό κοινό στοιχείο μεταξύ του ονόματος και του ρήματος.

Η αρχαία ελληνική έχει τρεις αριθμούς, τον **ενικό**, το **δυϊκό** και τον **πληθυντικό**.

9. Τα ενεργητικά ρήματα

Τα ρήματα κατά τη διάθεση είναι **ενεργητικά**, **μέσα**, **παθητικά** και **ουδέτερα**:

Το ρήμα αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα κάθε πρότασης. Τα ενεργητικά ρήματα διακρίνονται σε **μεταβατικά** και σε **αμετάβατα**.*

Αμετάβατα λέγονται τα ρήματα που η ενέργειά τους δε μεταβαίνει σε κάποιο άλλο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα, αλλά παραμένει στο ίδιο το υποκείμενο. Άρα, τα αμετάβατα ρήματα έχουν υποκείμενο, δεν έχουν όμως αντικείμενο:

π.χ. *Αἱ ἀηδόνες ἄδουσιν.*

Τὰ παιδιά παίζει.

Ὁ μαθητῆς τρέχει.

* Οι παλιοί Γραμματικοί μας έχουν διδάξει ότι κανένα ρήμα δεν είναι «αφ' εαυτού» μεταβατικό ή αμετάβατο. Ενίοτε συμβαίνει μεταβατικά ρήματα να χρησιμοποιούνται ως αμετάβατα και αντιστρόφως: π.χ. *ἄγειν τι* (μεταβ.) και *καιρὸς ἄγειν ἐπὶ τοὺς πολεμίους* (= *χωρεῖν*) (αμεταβ.)· *πράττειν τι* (μεταβ.) και *εὖ πράττειν* (= *εὐτυχεῖν*) (αμεταβ.).

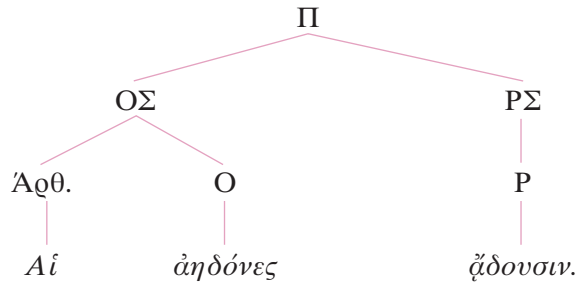
Συνήθως ρήματα που δηλώνουν κίνηση επιδέχονται τη μεταβατική και την αμετάβατη σύνταξη. Έτσι, αμετάβατα ρήματα κινήσεως σημαντικά γίνονται μεταβατικά, όταν συντίθενται με προθέσεις: *θαίνω* (αμετάβ.), αλλά *διαθαίνω τὸν ποταμὸν, παραθαίνω τοὺς νόμους* (μεταβ.).

Και αντιστρόφως, μεταβατικά ρήματα λαμβάνονται και ως αμετάβατα, όταν συντίθενται με προθέσεις, όπως *θάλλω* (μεταβ. ρ. συντασσόμενο με αιτ.), αλλά *ἐκθάλλω* (= χύνομαι· αμετάβ. ρ.).

Είναι ακόμη γνωστό ότι οι δεύτεροι χρόνοι ορισμένων ρημάτων, που είναι και οι αρχαιότεροι, διατηρούν την αμετάβατη σημασία, ενώ οι πρώτοι χρόνοι έχουν μεταβατική έννοια: *πέποιθα* (παρακ. β') = είμαι πεπεισμένος, ενώ *πέπεικα* (παρακ. α') = έχω πείσει κάποιον. Επιπλέον, ορισμένα μεταβατικά ρήματα έχουν δύο αορίστους, τον α', που είναι μεταβατικός, και το β', που είναι αμετάβατος, όπως *ἔφυσα* (= φύτευσα κάτι) αλλά *ἔφην* (= φύτρωσα εγώ).

Γενικά, ο Ραφαήλ Κύνερος (*Μεγάλη Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσης*, Μεταγλωττισθείσα εκ του Γερμανικού υπό Ευσταθίου Σταθάκη, Έκδ. Δεύτερα, Μέρος Δεύτερον, εν, Αθήναις 1879, σελ. 92) γράφει τα ακόλουθα για τα μεταβατικά και τα αμετάβατα ρήματα: «Ως αρχαιοτάτην σημασίαν του ρήματος πρέπει να παραδεχθώμεν την αμετάβατον, κειμένην μεταξὺ του ενεργητικού και του παθητικού ... Δι' ιδίων τύπων η γλώσσα δεν διακρίνει τα αμετάβατα των μεταβατικών, ἀλλ' εκφράζει αμφοτέρω διὰ του αυτού ενεργητικού τύπου, ως *θάλλειν, ἀνθεῖν* (florere), *χαίρειν* (gaudere), *ἀλγεῖν* (dolere), *καθεύδειν* (dormire)· και *τύπτειν, παίειν, ἐπαινεῖν, ψέγειν, γράφειν*».

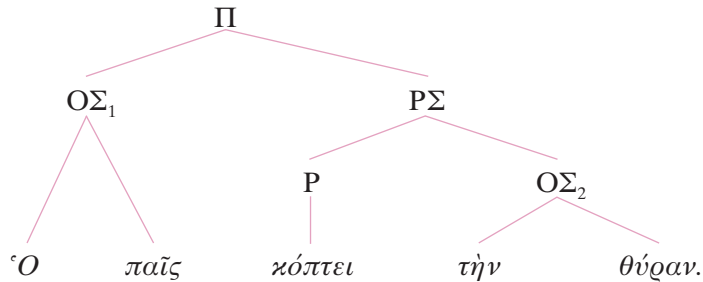
Είναι προφανές ότι στα αμετάβατα ρήματα το ρηματικό σύνολο (ΡΣ) αποτελείται κυρίως από το ρήμα:

(όπου Π = πρόταση, ΟΣ = ονοματικό σύνολο, ΡΣ = ρηματικό σύνολο, Ο = όνομα, Ρ = ρήμα, Άρθ. = άρθρο).

Μεταβατικά λέγονται τα ρήματα που φανερώνουν ότι η ενέργεια του υποκειμένου μεταβαίνει σ' άλλο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα. Τα ρήματα αυτά δέχονται αντικείμενο, το οποίο συμπληρώνει την έννοιά τους.

Το κλαδικό διάγραμμα των μεταβατικών ρημάτων: Ας πάρουμε την πρόταση *ὁ παῖς κόπτει τὴν θύραν*:

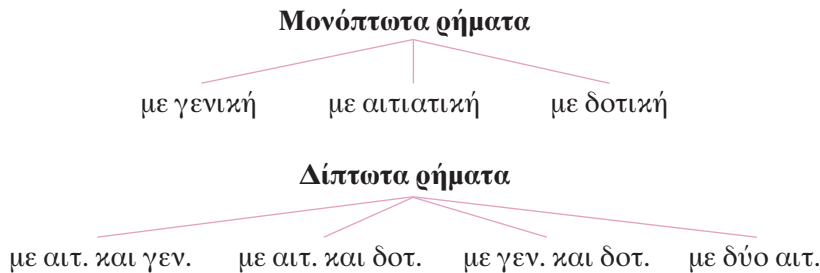
(= όπου: Π = πρόταση, ΡΣ = ρηματικό σύνολο, ΟΣ = ονοματικό σύνολο, Ρ = ρήμα).

Το ΟΣ₁ που εξαρτάται άμεσα από τον κόμβο Π είναι το υποκείμενο της πρότασης (κατά τα παλιά συντακτικά υποκείμενο είναι αυτό για το οποίο γίνεται λόγος μέσα στην πρόταση), ενώ το ΟΣ₂ που εξαρτάται άμεσα από το ΡΣ και όχι από το Π είναι το αντικείμενο της πρότασης. Συνεπώς, είναι σαφές ότι με τον ορισμό αυτό δεν έχουμε ανάγκη πλέον να σημειώσουμε τη συντακτική λειτουργία των ονοματικών συνόλων στο κλαδικό διάγραμμα.

Τα μεταβατικά ρήματα δέχονται **αντικείμενο*** ή **αντικείμενα**, η πτώση των οποί-

* Ο όρος *αντικείμενο* (λατ. *objectum*, γερμ. *Objekt*, αγγλ. *object*) δε θεωρείται επιτυχής. Ο όρος αυτός έπρεπε να σημαίνει το «εχθρικός ή εναντίως κείμενον» και όχι το «αντικρύ κείμενον». Τελικά, όμως, ο συντακτικός αυτός όρος καθιερώθηκε με τη συχνή χρήση και δηλώνει το πρόσωπο, το ζώο ή το πράγμα που δέχεται την ενέργεια του ρήματος.

ων καθορίζεται από τη σημασία του ρήματος. Τα ρήματα που δέχονται ένα μόνο αντικείμενο σε μία από τις πλάγιες πτώσεις λέγονται **μονόπτωτα**, ενώ όσα παίρνουν δύο αντικείμενα ονομάζονται **δίπτωτα**:

Παραδείγματα μονόπτωτων ρημάτων:

1. Ὁ παῖς κόπτει **τὴν θύραν**. (αντικ. σε αιτιατική)
2. **Τοῖς λόγοις** τούτου πιστεύομεν. (αντικ. σε δοτική)
3. Φεῖδου **χρόνου**. (αντικ. σε γενική)

Παραδείγματα δίπτωτων ρημάτων:

1. **Τῶν λόγων ἡμᾶς** Ἀυσίας εἰστία.
2. Μετεσχῆκαμεν **ὑμῖν ἱερῶν** τῶν σεμνοτάτων.
3. Σιγῇ **κόσμον ταῖς γυναιξὶ** φέρει.
4. Πᾶσαν **ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν** ἐρῶ.
5. Οὐ **τοῦτο** ἐρωτῶ σε.

Γενικά, όταν το ρήμα συντάσσεται με αιτιατική και γενική, τότε άμεσο αντικείμενο είναι το κατ' αιτιατική εκφερόμενο, ενώ έμμεσο είναι το κατά γενική εκφερόμενο. Έτσι, στο παράδειγμα (1) των δίπτωτων ρημάτων, το *ἡμᾶς* είναι το άμεσο αντικείμενο, ενώ το *τῶν λόγων* είναι το έμμεσο.

Όταν το ρήμα συντάσσεται με δύο αιτιατικές, τότε άμεσο αντικείμενο είναι αυτό που δηλώνει πρόσωπο. Έτσι, στο παράδειγμα (5), άμεσο αντικείμενο είναι το *σε*, ενώ έμμεσο είναι το *τοῦτο*.

Όταν το ρήμα συντάσσεται με αιτιατική και δοτική, τότε άμεσο αντικείμενο είναι το κατ' αιτιατική εκφερόμενο, ενώ έμμεσο είναι το κατά δοτική εκφερόμενο. Έτσι, στο παράδειγμα (3), το *κόσμον* είναι το άμεσο αντικείμενο, ενώ το *ταῖς γυναιξὶ* είναι το έμμεσο.

Όταν το ρήμα συντάσσεται με γενική και δοτική, τότε άμεσο αντικείμενο είναι το κατά γενική εκφερόμενο, ενώ έμμεσο είναι το κατά δοτική εκφερόμενο. Έτσι, στο παράδειγμα (2), άμεσο αντικείμενο είναι το *ἱερῶν*, ενώ έμμεσο είναι το *ὑμῖν*.

Μονόπτωτα ρήματα συντασσόμενα με γενική

Με γενική συντάσσονται οι ακόλουθες βασικές κατηγορίες ρημάτων:

- α. Τα **μνήμης** ή **λήθης** σημαντικά, όπως *μémνημαί τινος, éπιλανθάνομαί τινος*.
- β. Τα ρήματα που δηλώνουν **απόπειρα, επιτυχία** ή **αποτυχία**, όπως *πειρωμαί τινος*.
- γ. Αυτά που σημαίνουν **επιμέλεια, φροντίδα, φειδώ** και τα αντίθετά τους, όπως *άμελῶ τινος*.
- δ. Αυτά που δηλώνουν **συμμετοχή, πλησμονή, στέρηση, απόλαυση** ή **επιθυμία**, όπως *έπιθυμῶ τινος*.
- ε. Αυτά που σημαίνουν **χωρισμό, έναρξη, λήξη, αποχή, απαλλαγή** ή **απομάκρυνση**, όπως *παύομαί τινος*.
- στ. Τα **αίσθησης, αφής, ακοής, γεύσης, όσφρησης** και **οσμής** σημαντικά ρήματα, όπως *κρομμύων όσφραίνομαι*.
- ζ. Τα **συγκρίσεως, καταγωγής, διαφοράς** ή **υπεροχής** σημαντικά ρήματα, όπως *διαφέρω τινός*.
- η. Μερικά σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό κάποια από τις προθέσεις **άπό, έκ, κατά, πρό, ύπερ**, όπως *ύπερέχω τινός*.

Μονόπρωτα ρήματα συντασσόμενα με δοτική

Με δοτική συντάσσονται οι ακόλουθες κατηγορίες ρημάτων:

- α. Τα ρήματα που έχουν την έννοια του **πρέπει** ή του **αρμόζει** και τα συνώνυμά τους, όπως *προσέχει μάλιστα έλευθέρω ή ίππική*.
- β. Τα ρήματα που σημαίνουν **προσέγγιση** ή **συνάντηση** απλή, φιλική ή εχθρική, **ακολουθία, διαδοχή, επικοινωνία, ένωση**, όπως *πελάζω τινί*.
- γ. Αυτά που σημαίνουν **φιλική** ή **εχθρική** ενέργεια ή **διάθεση, άμιλλα, φιλονικία, συμφιλίωση**, όπως *έννοῶ τινι*.
- δ. Τα ρήματα που σημαίνουν **ισότητα, ομοιότητα** ή **συμφωνία**, όπως *έοικά τινι*.
- ε. Μερικά σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό το **όμοῦ** ή κάποια από τις προθέσεις **σύν, έν, επί, παρά, περί, πρός, ύπό**, όπως *έμμένω τινί*.

Δίπρωτα ρήματα συντασσόμενα με αιτιατική και γενική

Με αιτιατική (άμεσο αντικείμενο) και γενική (έμμεσο αντικείμενο) συντάσσονται τα εξής ρήματα:

- α. Τα ρήματα **έστιῶ, πληρῶ, κενῶ** κ.ά., όπως *τῶν λόγων ήμᾶς Ανσίας είστία*.
- β. Αυτά που σημαίνουν **ακούω** ή **πληροφορούμαι**, όπως *ύμεϊς έμοῦ άκούσεσθε πᾶσαν τήν άλήθειαν*.
- γ. Τα ρήματα που σημαίνουν **πιάνω, οδηγῶ, έλκω, εμποδίζω, απομακρύνω, απαλλάσσω, παύω, αποστέρῶ** κ.ά., όπως *μη άποστέρήσητε αυτόν τής στρατηγίας*.

- δ. Τα ρήματα που σημαίνουν **ανταλλάσσω, αγοράζω, πωλώ, τιμώ, εκτιμώ** κ.ά., όπως *τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγαθὰ οἱ θεοί*. Με τα ρήματα αυτά η γενική είναι και της αξίας ή του τιμήματος.
- ε. Τα **ψυχικού πάθους** σημαντικά ρήματα, τα **δικαστικά** και τα **ανταποδοτικά**, όπως *Μέλητος Σωκράτη ἀσεβείας ἐγράψατο*. Με τα ρήματα αυτά η γενική είναι της αιτίας.
- στ. Αρκετά σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό μία από τις προθέσεις που συντασσονται με γενική (**ἀπό, ἐκ, πρό**), και κυρίως σύνθετα ρήματα με την πρόθεση **κατά** έχοντα δικαστική έννοια, όπως *οἱ Ἀθηναῖοι Σωκράτους θάνατον κατέγνωσαν*.

Δίπλωτα ρήματα συντασσόμενα με δύο αιτιατικές

Όταν το ρήμα συντάσσεται με δύο αιτιατικές, τότε άμεσο αντικείμενο είναι αυτό που δηλώνει πρόσωπο. Τέτοια δίπλωτα ρήματα είναι τα εξής:

- α. Αυτά που έχουν τη σημασία του **ερωτώ, εισπράττω, αποστερώ, αποκρούπτω**, όπως *οὐ τοῦτο ἐρωτῶ σε*.
- β. Αυτά που σημαίνουν **διδάσκω** ή **υπενθυμίζω**, όπως *διδάσκει σε τὴν στρατηγίαν*.
- γ. Αυτά που έχουν την έννοια του **ντύνω**, όπως *ὁ πάππος τὸν Κῦρον καλὴν στολὴν ἐνέδυσε*.
- δ. Κάθε μεταβατικό ρήμα συντασσόμενο με αιτιατική, όταν εκτός από το εξωτερικό αντικείμενο έχει και σύστοιχο αντικείμενο, όπως *ἕκαστον ὑμῶν εὐηργέτουν τὴν μεγίστην εὐεργεσίαν*.
- ε. Αυτά που σημαίνουν **ονομάζω, νομίζω, εκλέγω, διορίζω** κ.ά. Με τα ρήματα αυτά η μία από τις δύο αιτιατικές είναι κατηγορούμενο της άλλης, όπως *πάντων δεσπότην ἑαυτὸν πεποίηκεν*.

Δίπλωτα ρήματα συντασσόμενα με αιτιατική και δοτική

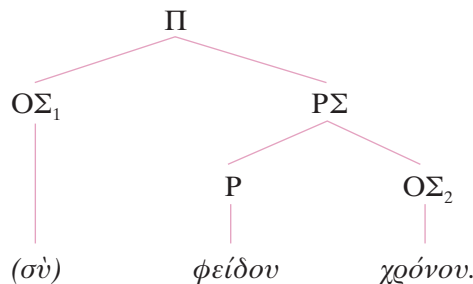
Με αιτιατική (άμεσο αντικείμενο) και δοτική (έμμεσο αντικείμενο) συντάσσονται τα εξής ρήματα:

- α. Τα ρήματα **λέγω, ύπισχοῦμαι** (= υπόσχομαι), **ἐπιστέλλω** (= διατάσσω, παραγγέλλω), **δείκνυμι, δίδωμι, φέρω, προσάγω, προσαρμόζω, ἀντιτάσσω** και τα συνώνυμά τους, όπως *ἡ μωρία δίδωσιν ἀνθρώποις κακά*.
- β. Τα ρήματα που σημαίνουν **εξίσωση, εξομοίωση, μείξη, συνδιαλλαγή**, όπως *κεράννυμι ὕδωρ τῷ οἴνῳ*.
- γ. Αρκετά σύνθετα ρήματα με α' συνθετικό μία από τις προθέσεις που συντάσσονται με δοτική (**σύν, ἐν**), όπως *ἐνεχείρησαν αὐτοῖς ὄπλα*.

Δίπρωτα ρήματα συντασσόμενα με γενική και δοτική

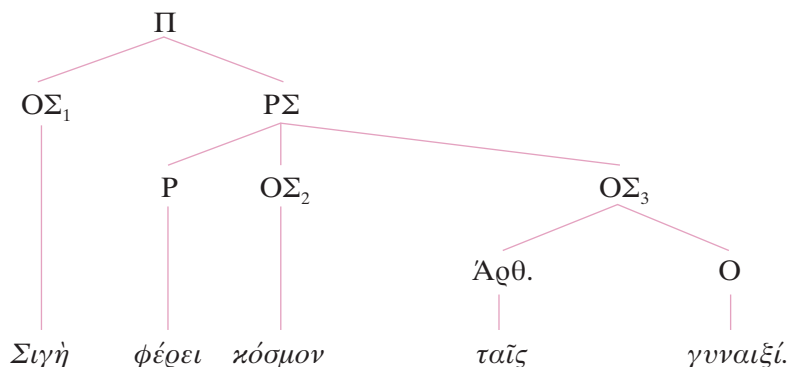
Με γενική (άμεσο αντικείμενο) και δοτική (έμμεσο αντικείμενο) συντάσσονται τα εξής ρήματα:

- α. Τα ρήματα **μετέχω, κοινωνῶ, μεταδίδωμι, μεταλαμβάνω** (= παίρνω ένα μέρος από κάτι), **ἀντιποιούμαι** (= διεκδικώ κάτι από κάποιον), όπως *μετεσχέκαμεν ὑμῖν ἱερῶν τῶν σεμνοτάτων*.
- β. Αυτά που έχουν τη σημασία του **παραχωρῶ** και το ρήμα **φθονῶ** με τη σημασία του αρνούμαι σε κάποιον κάτι από φθόνο, όπως *μή μοι φθονήσης τοῦ μαθήματος*.
- γ. Τα ρήματα **τιμῶ τινί τινος** (= ορίζω σε κάποιον κάτι ως ποινή) και **τιμῶμαι τινί τινος** (= προτείνω για κάποιον κάτι ως ποινή), όπως *τιμᾶται μοι ὁ ἀνήρ θανάτου*.
Απεικόνιση με κλαδικό διάγραμμα της πρότασης *φείδου χρόνου*, στην οποία το ρήμα είναι μονόπρωτο:

(όπου Π = πρόταση, ΡΣ = ρηματικό σύνολο, ΟΣ = ονοματικό σύνολο, Ρ = ρήμα).

Απεικόνιση με κλαδικό διάγραμμα της πρότασης *σιγή κόσμον ταῖς γυναιξί φέρει*, στην οποία το ρήμα είναι δίπρωτο (δηλαδή δέχεται δύο αντικείμενα):

(όπου Π = πρόταση, ΡΣ = ρηματικό σύνολο, ΟΣ = ονοματικό σύνολο, Ρ = ρήμα, Ο = όνομα, Ἄρθ. = άρθρο).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Δευτερεύουσα ονοματική πρόταση ή απαρέμφατο που επέχει θέση αντικειμένου αντιστοιχεί στην αιτιατική πτώση ουσιαστικού που δηλώνει πράγμα.

10. Μέσα ρήματα

Ρήματα μέσα ή με μέση διάθεση λέγονται εκείνα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί, αλλ' η ενέργειά του είτε επιστρέφει στο ίδιο το υποκείμενο είτε βρίσκεται σε ιδιαίτερη σχέση με το υποκείμενο ή ενδιαφέρει ιδιαίτερα αυτό. Κατά την ιδιαίτερη σημασία τους τα μέσα ρήματα λέγονται **αντανακλαστικά**, **μέσα αλληλοπαθή**, **μέσα δυναμικά**:

A. **Αντανακλαστικά** λέγονται τα μέσα ρήματα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί, αλλ' η ενέργειά του αυτή επιστρέφει στο ίδιο το υποκείμενο **αμέσως και κατευθείαν** ή **εμμέσως και πλαγίως**. Συνεπώς, τα αντανακλαστικά υποδιαιρούνται:

α) **Σε μέσα ευθέα ή αυτοπαθή:** *λούομαι* (= *λούω έμαυτόν*), *γυμνάζομαι* (= *γυμνάζω έμαυτόν*), *ένδύομαι* (= *ένδύω έμαυτόν*), *τάπτομαι* (= *τάπτω έμαυτόν*), *όπλιζομαι* (= *όπλίζω έμαυτόν*).

β) **Σε μέσα πλάγια:** Τα ρήματα αυτά υποδιαιρούνται πάλι σε **μέσα διάμεσα** και σε **μέσα περιποιητικά** ή **μέσα ωφέλειας**.

Μέσα διάμεσα: έτσι ονομάζονται τα μέσα ρήματα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί κάτι στον εαυτό του ή σε κάτι που είναι δικό του **διά μέσου άλλου:** *κείρομαι* (= *βάζω τον κουρέα και με κουρεύει*), *ό πατήρ τούς παίδας παιδεύεται* (= *ο πατέρας εκπαιδεύει τα παιδιά του δια τών διδασκάλων*).

Μέσα περιποιητικά ή μέσα ωφέλειας: έτσι ονομάζονται τα μέσα ρήματα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί ή προκαλεί μία ενέργεια για χάρη του εαυτού του, για χρήση του ή για ωφέλειά του: *οικοδομοῦμαι οίκιαν* (= *χτίζω το σπίτι μου με τους οικοδόμους*), *πορίζομαι χρήματα* (= *πορίζω χρήματα έμαυτῶ* = *βρίσκω χρήματα για τον εαυτό μου*).

B. **Μέσα αλληλοπαθή:** ονομάζονται τα ρήματα που δηλώνουν **αλληλοπάθεια**. Από τη φύση και τη σημασία τους τα μέσα αλληλοπαθή ρήματα απαντούν κανονικά στον πληθυντικό αριθμό, γιατί εκφράζουν μια κοινή ενέργεια δύο ή περισσότερων υποκειμένων, η οποία μεταβαίνει από το ένα στο άλλο: *συμβαλόντες τὰς άσπίδας έωθοῦντο* (= *έώθουν άλλήλους*).

Γ. **Μέσα δυναμικά** λέγονται τα μέσα ρήματα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί με μεγάλη ένταση των σωματικών, των υλικών και των πνευματικών του δυνάμεων: *παρέχομαι τοῖς συμμάχοις ναῦς* (= κοπιάζω πολύ και δαπανώ πολλά χρήματα για να ναυπηγήσω πλοία και να τα δώσω στους συμμάχους).

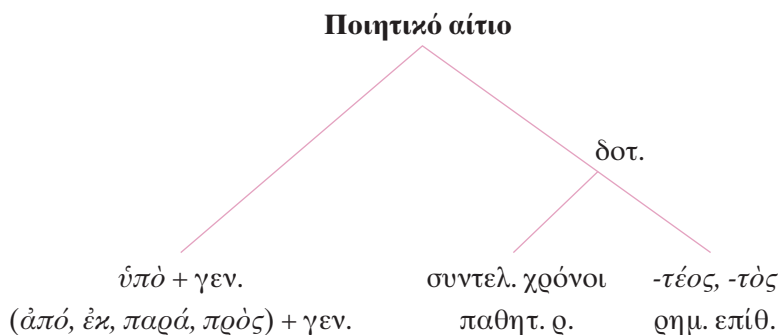
11. Παθητικά ρήματα

Ρήματα με διάθεση παθητική ή παθητικά λέγονται τα ρήματα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο πάσχει, παθαίνει κάτι από κάποιον άλλον, δέχεται δηλαδή μια ενέργεια από άλλον ή από κάτι άλλο. Παθητικά ρήματα κανονικά σχηματίζονται από τα ενεργητικά μεταβατικά ρήματα (κυρίως από τα συντασσόμενα με αιτιατική και σπανιότερα από άλλα μεταβατικά ρήματα) ή ακόμη και από αμετάβαρα ρήματα.

Ως προς τον τύπο, τα παθητικά ρήματα συμπίπτουν με τα μέσα ως επί το πλείστον, εκτός από τον παθητικό μέλλοντα και τον παθητικό αόριστο.

Στην ινδοευρωπαϊκή γλώσσα δεν υπήρχαν ιδιαίτεροι τύποι για την παθητική διάθεση.

Τα ρήματα αυτά συνήθως συνοδεύονται από τον προσδιορισμό του **ποιητικού αιτίου**. **Ποιητικό αίτιο** ονομάζεται το πρόσωπο ή το πράγμα από το οποίο προέρχεται το πάθος του υποκειμένου. Το ποιητικό αίτιο εκφέρεται με την πρόθεση *ὑπό* και γενική ή σπανιότερα με τις προθέσεις *ἀπό*, *ἐκ*, *παρά*, *πρός* και γενική. Με τους συντελεσμένους κυρίως χρόνους των παθητικών ρημάτων και με τα ρηματικά επίθετα σε *-τέος* και *-τός* το ποιητικό αίτιο εκφέρεται με απλή δοτική, που ονομάζεται συνήθως **δοτική του ποιητικού αιτίου** ή **δοτική του ενεργούντος προσώπου**:

Παραδείγματα ποιητικού αιτίου:

1. Ὁ ποταμός ἐστὶν ἡμῖν διαβατέος.
2. Ταῦτα Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται.
3. Εἶπερ τιμᾶσθαι θούλει, ὠφελή τεά σοι ἢ πόλις ἐστι.

4. Ἐπράχθη ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν ἔργον ἀξιόλογον.
5. Εἴρηται καὶ ἐμοὶ λόγῳ κατὰ τὸν νόμον, ὅσα εἶχον πρόσφορα.
6. Πάνθ' ἡμῖν πεποιήται.
7. Οἱ Πλαταιῆς ... ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν.

Μερικά ενεργητικά μεταβατικά ρήματα έχουν ως παθητικό άλλο ρήμα ενεργητικό αμετάβατο:

ἀποκτείνω τινὰ (ενεργ.) – ἀποθνήσκω ὑπό τινος (παθητ.).

διώκω τινὰ (ενεργ.) – φεύγω ὑπό τινος (παθητ.).

ἐκβάλλω τινὰ (ενεργ.) – ἐκπίπτω ὑπό τινος (παθητ.).

12. Τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική

Η παθητική σύνταξη παράγεται από την ενεργητική με ορισμένες αλλαγές. Για την τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική, πρέπει το ρήμα της ενεργητικής πρότασης να είναι **μεταβατικό**. Το ενεργητικό μεταβατικό ρήμα τρέπεται στο αντίστοιχό του παθητικό, το υποκείμενο του ενεργητικού ρήματος γίνεται ποιητικό αίτιο του παθητικού και το αντικείμενο του ενεργητικού ρήματος γίνεται γραμματικό υποκείμενο του παθητικού.

Παραδείγματα:

– Ὁ Ἀλέξανδρος ἔσωσε τὴν πόλιν. → Ἡ πόλις ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

– Οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας. → Οἱ Πέρσαι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὅταν το ενεργητικό ρήμα συντάσσεται με δύο αιτιατικές από τις οποίες η μία είναι κατηγορούμενο της άλλης, τότε κατά την τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική τρέπονται και οι δύο αιτιατικές σε ονομαστική:

π.χ. Ἰσχύμαχον	πάντες	καλόν τε κάγαθόν	ἐπωνόμαζον.
⇓	⇓	⇓	⇓
αντικ.	υποκ.	κατηγ.	ενεργ. μεταβ. ρ.
⇒ Ἰσχύμαχος			
⇓	⇓	⇓	⇓
γραμμ. υποκ.	ποιητ. αίτιο	κατηγ.	παθητ. ρ.

Ὅταν το ενεργητικό ρήμα δέχεται δύο αιτιατικές ως αντικείμενα, τότε κατά την τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική το άμεσο αντικείμενο, που είναι η αιτιατική η οποία δηλώνει το πρόσωπο, γίνεται γραμματικό υποκείμενο του παθητικού ρήματος, ενώ η αιτιατική του πράγματος, το έμμεσο δηλαδή αντικείμενο, παραμένει αμετάβλητη:

π.χ. Ὁ διδάσκαλος	διδάσκει	τὸν νεανίαν	τὴν στρατηγίαν.
↓	↓	↓	↓
υποκ.	ενεργ. μεταβ. ρ.	άμεσο αντικ.	έμμεσο αντικ.
⇒ Ὁ νεανίας			
↓	↓	↓	↓
γραμμα. υποκ.	παθητ. ρ.	ποιητ. αίτιο	αντικ.

Όταν το ενεργητικό ρήμα είναι δίπτωτο συντασσόμενο με αιτιατική και γενική ή με αιτιατική και δοτική, τότε κατά την τροπή της ενεργητικής σύνταξης στην αντίστοιχη παθητική η πτώση του άμεσου αντικειμένου (κανονικά η αιτιατική) τρέπεται σε ονομαστική και γίνεται γραμματικό υποκείμενο του παθητικού ρήματος, ενώ η πτώση του έμμεσου αντικειμένου (γενική ή δοτική) παραμένει αμετάβλητη:

π.χ. *Οἱ θάρβαροι τὸν Θεμιστοκλέα μεγίστων δωρεῶν ἤξιωσαν.* → *Ὁ Θεμιστοκλῆς ἤξιώθη ὑπὸ τῶν θαρβάρων μεγίστων δωρεῶν.*
Τὰς πόλεις ταύτας βασιλεὺς Παρυσάτιδι ἐδεδώκει. → *Αἱ πόλεις αὗται ὑπὸ βασιλέως Παρυσάτιδι δεδομένα ἦσαν.*

13. Ρήματα ουδέτερα

Ουδέτερα λέγονται τα ρήματα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο ούτε ενεργεί ούτε παθαίνει κάτι, αλλά ότι βρίσκεται απλώς σε μια κατάσταση ουδέτερη. Τα περισσότερα ουδέτερα ρήματα είναι ενεργητικής φωνής· είναι κυρίως ενεργητικά αμετάβλητα ρήματα, όπως *ζῶ, νοσῶ, εὐδαιμονῶ, ὑγιαίνω, ἡσυχάζω, καθεύδω*.

14. Ρηματικά επίθετα σε -τέος και -τός (-τος)

Τα ρηματικά επίθετα σε **-τέος** σημαίνουν ότι πρέπει να γίνει αυτό που δηλώνει το οικείο ρήμα, όπως *δαιρετέος, λυτέος, διαδατέος, ἀφαιρετέος*.

Τα ρηματικά επίθετα σε **-τός (-τος)** σημαίνουν:

- α) Αυτόν που μπορεί να πάθει εκείνο που δηλώνει το ρήμα, όπως *τρωτός* (= αυτός που μπορεί να πληγωθεί).
- β) Τον άξιο να πάθει αυτό που δηλώνει το ρήμα, όπως *μεμπτός* (= άξιος να τύχει μομφής).
- γ) Ό,τι και η μετοχή του παρακειμένου ή του ενεστώτα ή του αορίστου, όπως *γραπτός* = *γεγραμμένος* (= γραμμένος).

Με τα ρηματικά επίθετα σε *-τέος* δύο συντάξεις είναι συνήθεις:

- α) Η **απρόσωπη σύνταξη**: Στη σύνταξη αυτή εξαιρείται η πράξη που πρέπει να γίνει. Το ρηματικό επίθετο τίθεται στο ουδέτερο γένος του ενικού ή σπανιότερα του πληθυντικού αριθμού και το αντικείμενό του βρίσκεται στην πτώση που απαιτεί η σύνταξη του ρήματος. Η σύνταξη αυτή είναι βασικά **ενεργητική**. Κοντά στα ρηματικά αυτά επίθετα υπάρχει συνήθως και η δοτική του ποιητικού αιτίου. Στην απρόσωπη σύνταξη δεν υπάρχει υποκείμενο:

π.χ. *Τοὺς φίλους εὐεργετήτεον* (ἔστιν) = **δεῖ εὐεργετεῖν** τοὺς φίλους.

Φημί βοηθητέον ὑμῖν εἶναι τοῖς πράγμασιν = *φημί δεῖν βοηθεῖν ὑμᾶς τοῖς πράγμασιν*.

- β) Η **προσωπική σύνταξη**: Στη σύνταξη αυτή εξαιρείται το πρόσωπο ή το πράγμα που οφείλει να πάθει αυτό που φανερώνει το ρήμα. Το ρηματικό επίθετο τίθεται σε ονομαστική πτώση και λειτουργεί ως κατηγορούμενο του υποκειμένου. Το ρηματικό επίθετο και το υποκείμενό του συμφωνούν κατά γένος, αριθμό και πτώση. Η σύνταξη αυτή είναι κυρίως **παθητική**. Κοντά στα ρηματικά αυτά επίθετα συναντάμε συνήθως και τη δοτική του ποιητικού αιτίου:

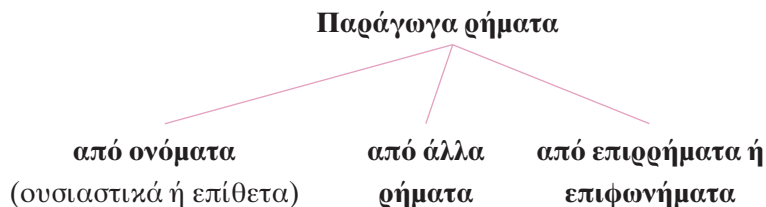
π.χ. *Ὁ ποταμός ἐστὶν ἡμῖν διαβατέος* = **δεῖ διαβαθῆναι** τὸν ποταμὸν ὑφ' ἡμῶν = **δεῖ διαβῆναι** ἡμᾶς τὸν ποταμὸν.

Ὁφελιτέα σοι ἡ πόλις ἐστὶν = **δεῖ ὠφελῆσθαι** τὴν πόλιν ὑπὸ σοῦ = **δεῖ ὠφελεῖν** σε τὴν πόλιν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ρηματικά επιθετα σε **-τέος** (*λυτέος, λυτέα, λυτέον*) είναι τριγενή και τρικατάληκτα και σχηματίζονται από το ασθενές θέμα του ρήματος. Τα φωνήεντα *ε* και *ο* του ληκτικού μορφήματος **-τέος** δε συναιρούνται, γιατί υπήρχε **F** (δίγαμμα) μεταξύ αυτών (**-τέFος**). Μετά τη σίγηση και εξαφάνιση του **F** είχε παύσει πλέον να λειτουργεί ο κανόνας της συναίρεσης.

15. Παράγωγα ρήματα

Τα παράγωγα ρήματα σχηματίζονται από **ονόματα**, από **άλλα ρήματα** και από **επιρρήματα** ή **επιφωνήματα**:

Α. Παράγωγα ρήματα από ονόματα: Αυτά σημαίνουν ότι το υποκείμενο *είναι* ή *γίνεται* ή *έχει* ή *παρέχει* ή *κάνει* αυτό που φανερώνει το πρωτότυπο. Τα ρήματα αυτά σχηματίζονται με την αρχική παραγωγική κατάληξη *-jω* (παραγωγικό πρόσφυμα *-j-* και κατάληξη *-ω*):

α) *τιμή* (θ. *τιμα-*): *τιμά-jω* ⇒ *τιμά-ω* ⇒ *τιμῶ*.

β) *πόνος* (θ. *πονε-*): *πονέ-jω* ⇒ *πονέ-ω* ⇒ *πονῶ*.

γ) *δοῦλος* (θ. *δουλο-*): *δουλό-jω* ⇒ *δουλό-ω* ⇒ *δουλῶ*.

δ) *βασιλεύς*: *βασιλεύ-jω* ⇒ *βασιλεύω*.

ε) *παῖς* (γεν. *παιδ-ός*): *παίδ-jω* ⇒ *παίζω*.

στ) *ἐλπίς* (γεν. *ἐλπίδ-ος*): *ἐλπίδ-jω* ⇒ *ἐλπίζω*.

ζ) *μέλας* (γεν. *μέλαν-ος*): *μελάν-jω* ⇒ *μελαίνω*.

η) *καθαρός*: *καθάρ-jω* ⇒ *καθαίρω*.

θ) *μάρτυς* (γεν. *μάρτυρ-ος*): *μαρτύρ-ομαι* ⇒ *μαρτύρομαι* ⇒ *μαρτύρομαι*.

ι) *ἄγγελος*: *ἀγγέλ-jω* ⇒ *ἀγγέλλω*.

ια) *φύλαξ* (γεν. *φύλακ-ος*): *φυλάκ-jω* ⇒ *φυλάττω* ή *φυλάσσω*.

Από παραδείγματα, όπως τα πιο πάνω, προήλθαν οι παραγωγικές καταλήξεις *-άω*, *-ιάω*, *-έω*, *-όω*, *-εύω*, *-ζω*, *-άζω*, *-ίζω*, *-νω*, *-αίνω*, *-ύνω*, *-αίρω* κ.ά.:

α) *-άω*: *σφριγός* – *σφριγ-άω* – *ῶ* (= έχω σφρίγος).

β) *-ιάω*: *ἐρυθρός* – *ἐρυθρ-ιάω* – *ῶ* (= γίνομαι ερυθρός).

γ) *-έω*: *εὐδαίμων* – *εὐδαιμον-έω* – *ῶ* (= είμαι ευδαίμων).

δ) *-όω*: *πλήρης* – *πληρό-ω* – *ῶ* (= καθιστώ κάτι πλήρες).

ε) *-εύω*: *δοῦλος* – *δουλ-εύω* (= είμαι δούλος).

στ) *-ζω*: *δόξα* – *δοξά-ζω* (= παρέχω δόξα).

ζ) *-άζω*: *ἥσυχος* – *ἥσυχ-άζω*.

η) *-ίζω*: *φενάκη* – *φενακ-ίζω*.

θ) *-νω*: *ἡδύς* – *ἡδύ-νω*, *ὄξυς* – *ὄξύ-νω*.

ι) *-αίνω*: *ὕγις* – *ὕγι-αίνω*.

ια) *-ύνω*: *λαμπρός* – *λαμπρ-ύνω*.

ιβ) *-αίρω*: *γέρας* – *γερ-αίρω*, *ἐχθρός* – *ἐχθ-αίρω*.

Σημειώσεις: α) Είπαμε πιο πάνω ότι το ρ. *ἐλπίζω*, π.χ., παράγεται από το θέμα *ἐλπίδ-* του οδοντικόληκτου ονόματος *ἐλπίς* και την αρχική παραγωγική κατάληξη *-jω* (παραγωγικό πρόσφυμα *j* και κατάληξη *-ω*): *ἐλπίδ-jω* ⇒ *ἐλπίζω*. Το ληκτικό αυτό τμήμα *-ίζω*, που εμπεριέχει προφανώς και στοιχείο του θέματος, θεωρήθηκε αυτοτελής παραγωγική κατάληξη και χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια για το σχηματισμό παράγωγων ρημάτων από κάθε τύπο ονόματος, όπως *δειπνον* – *δειπνίζω*.

β) Ρήματα που παράγονται από κύρια ή εθνικά ονόματα ή ονόματα ζώων με την

παραγωγική κατάληξη *-ίζω* ή *-(ι)άζω* σημαίνουν συνήθως ότι το υποκείμενο μιμείται τα ήθη, τη γλώσσα κ.ά. ή ακολουθεί τα φρονήματα εκείνου που δηλώνει το πρωτότυπο όνομα: *Φίλιππος – φιλιππίζω* (= ακολουθώ τα πολιτικά φρονήματα του Φιλίππου), *Βοιωτός – βοιωτιάζω* (= μιμούμαι τα ήθη ή τη γλώσσα των Βοιωτών), *πίθηκος – πιθηκίζω*.

Β. Παράγωγα ρήματα από άλλα ρήματα

- α) **Εναρκτικά** λέγονται τα παράγωγα ρήματα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο *αρχίζει να κάνει* ή *να παθαίνει* αυτό που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη· η κατάληξή τους είναι **-σκω**, π.χ. *γηράω -ῶ – γηρά-σκω*.
- β) **Θαμιστικά** ονομάζονται τα παράγωγα ρήματα που σημαίνουν ότι το υποκείμενο εκτελεί *θαμὰ* (= συχνά) και σε μεγάλο βαθμό εκείνο το οποίο δηλώνει το πρωτότυπο· τα θαμιστικά ρήματα λέγονται και *επιτατικά* και οι συνήθεις παραγωγικές τους καταλήξεις είναι **-άζω, -ίζω, -ύζω**, όπως *ρίπτω – ριπτ-άζω* (= ρίχνω εδώ κι εκεί), *αἰτῶ – αἰτ-ίζω* (= αιτώ συχνά και πολύ), *ἔρπω – ἔρπ-ύζω* (= σέρνομαι διαρκώς).
- γ) **Εφετικά** καλούνται τα παράγωγα ρήματα που σημαίνουν *ἔφεση* (= μεγάλη επιθυμία) προς εκείνο που δηλώνει το πρωτότυπο ρήμα. Αυτά έχουν τις παραγωγικές καταλήξεις **-ιάω** και **-είω**. Οι καταλήξεις αυτές προσαρτώνται στο χρονικό θέμα του μέλλοντα: *κλαίω – (κλαύσ-ομαι) – κλανσιάω -ῶ, τυραννῶ – (τυραννήσ-ω) – τυραννησ-είω* (= επιθυμώ να γίνω τύραννος).

- Γ. **Παράγωγα ρήματα από επιρρηματα και επιφωνήματα:** Αυτά σημαίνουν συνήθως ότι το υποκείμενο *είναι* ή *κάνει* αυτό που δηλώνει το πρωτότυπο. Οι παραγωγικές τους καταλήξεις είναι **-ζω, -ίζω**: *δίχα – διχά-ζω, ἔγγυς – ἔγγ-ίζω*.

16. Συνδεδημένα ρήματα

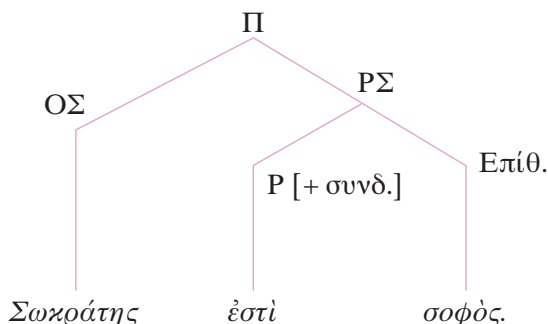
Συνδεδημένα λέγονται ορισμένα ρήματα που κατά κάποιον τρόπο συνδέουν το υποκείμενο ή το αντικείμενο με το κατηγορούμενο. Κυρίως συνδεδηκό είναι το ρήμα **εἰμί**· εκτός από το *εἰμί* ως συνδεδητικά λαμβάνονται και άλλα ρήματα έχοντα συγγενή προς αυτό σημασία. Σημειώνουμε εδώ μερικά απ' αυτά: **ὑπάρχω, γίγνομαι, διατελῶ, ἔφην**

(= υπήρξα από τη φύση μου), **πέφυκα** (= είμαι από τη φύση μου), **τυγχάνω, καθίσταμαι, αποβαίνω, εκβαίνω, λαγχάνω** (= εκλέγομαι με κλήρο), **ἀποδείκνυμαι** (= διορίζομαι), **αἰρούμαι** (= εκλέγομαι), **χειροτονοῦμαι, λέγομαι, νομίζομαι, καλοῦμαι, ὀνομάζομαι** κ.ά.

Τα ρήματα αυτά δέχονται συνήθως **κατηγορούμενο**. Το κατηγορούμενο είναι κυρίως επίθετο ή ουσιαστικό που αποδίδει με την παρουσία συνδετικού ρήματος μια ιδιότητα ή ένα γνώρισμα στο υποκείμενο ή στο αντικείμενο του συνδετικού ρήματος:

π.χ. *Σωκράτης ἐστὶ σοφός.*

Η παραπάνω πρόταση μπορεί να απεικονιστεί με το ακόλουθο κλαδικό διάγραμμα:

(όπου Π = πρόταση, ΟΣ = ονομαστικό σύνολο, ΡΣ = ρηματικό σύνολο, P = ρήμα, Επίθ. = επίθετο, [+ συνδ.] = θετικά χαρακτηρισμένο ως προς το στοιχείο [συνδετικό]).

Εκτός από επίθετα ή ουσιαστικά, ως κατηγορούμενο λαμβάνεται και κάθε άλλο μέρος του λόγου και ολόκληρη πρόταση, όταν επέχουν θέση επιθέτου ή ουσιαστικού.

Παραδείγματα:

- *Κῦρος ἦν βασιλεύς.* (το κατηγ. είναι ουσιαστικό)
- *Τοῦτό ἐστιν ἡ ῥητορική.* (το κατηγ. είναι αντωνυμία)
- *Τὸ λακωνίζειν ἐστὶ φιλοσοφεῖν.* (το κατηγ. είναι απαρέμφατο)
- *Φίλιππος ἐστὶν ὅ,τι ἂν εἴπη τις.* (το κατηγ. είναι ολόκληρη πρόταση)
- *Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῶν ζώων ἐστὶ.* (το κατηγ. είναι αριθμητικό)
- *Οὗτός ἐστιν ὁ δράσας.* (το κατηγ. είναι μετοχή)
- *Ἡ ἀγορὰ ἦν πλησίον.* (το κατηγ. είναι επίρρημα)
- *Οἱ ὀπλιταὶ ἦσαν ἀμφὶ τοὺς πεντακοσίους.* (το κατηγ. είναι εμπρόθετος προσδιορισμός· δηλώνει ποσό κατά προσέγγιση [= περίπου πεντακόσιοι])